

PROTOPOPII PETRU RAȚIU ȘI IOAN BERCEANU ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN ARAD (1857-1880)

Dan Demșea*

Cuvinte cheie: *Petru Rațiu, Ioan Berceanu, Arad, mișcarea națională românească.*
Keywords: *Petru Rațiu, Ioan Berceanu, Romanian National Movement.*

Este vorba despre prezența civică, în orașul liber regesc Arad, a unui ardelean din părțile Clujului (Petru Rațiu) și despre cea a unui bănățean din părțile Lugojului (Ioan Berceanu).

*Familia Berceanu din Lugoj, provenea din rândul micii nobilimi bănățene, de etnie românească, supraviețuitoare în fostul teritoriu al districtului autonom Caransebeș-Lugoj (sec. XVI-XVII). Nobilitatea o primise la Alba Iulia, sub denumirea "Bercianu alias Barcsi de Alba Iulia"¹. Un descendent din ramura bănățeană de preoți ai acestei familii, **Ioan Berceanu**, a trăit la Arad mai bine de două decenii, onorând cu personalitatea sa viața culturală și politică locală. Născut la Lugoj, în 28 decembrie 1818, a absolvit filosofia și teologia în Oradea. Aici a avut ocazia, împreună cu colegii săi, să se adape la curentele de idei liberal-democratice. S-a căsătorit în anul 1845, fiind numit capelan greco-catolic în Lugoj. Nu cunoaștem toate motivele pentru care a fost trimis, în calitate de preot, în Bocșa Montană în anul 1847. Un tânăr cu idei liberale putea fi incomod în orașul de reședință al comitatului Caraș. Așa că a fost trimis în provincie "pentru lățirea unirei"². A rămas acolo până în anul 1863, când a fost mutat la Arad, ținându-se seama de experiența acumulată între timp în calitate de protopop greco-catolic al Bocșei.*

Înainte de a semna activitatea lui Petru Rațiu, considerăm necesare câteva precizări privind dieceza greco-catolică de Oradea, care avea, până în momentul înființării diecezei de Lugoj, jurisdicția ecleziastică extinsă asupra Banatului.

Din punctul de vedere al confesiunii greco-catolice, orașul și comitatul Arad, împreună cu

comitatele nord-mureșene Bihor, Cenad, Ciongrad, Bichiș și cu comitatele sud-mureșene Caraș, Timiș și Torontal, erau arondate la Arhidiaconatul Bănățean, pendent până în anul 1856 de dieceza Oradei. Parohia Arad aparținuse de Districtul vicearhidiaconal al părților banatice. Atât în parohia matră, cât și în filiile sale (Bătania, Aradul Nou, Fenlac, Iratoșul Mic, Curtici, Micălaca, Pănatul Nou, Pecica, Semlac și Sânicolau /Mic/), slujba bisericească și învățământul elementar se desfășurau în limba română³.

Înființarea diecezei greco-catolice bănățene, cu sediul la Lugoj în anul 1856 a ridicat rolul orașului Arad la rangul de sediu al protopopiatului Timișorii, aparținând de atunci încolo de episcopia Lugojului. *Primul motiv* al acestei organizări (în speță, al denominațiunii) rezida, după părerea noastră, în dorința de a menaja susceptibilitățile conaționalilor greco-neuniți din Arad, majoritari. *Al doilea motiv* îl constituia numărul restrâns al enoriașilor din parohia Timișoara-Fabrică (275 suflete în oraș, fără a mai mai socoti filiile sale), în raport cu parohia Aradului-Vechi, aproximativ de aceeași vechime cu cea a Timișorii – aproape 80 de ani (1515 suflete în oraș). *Al treilea motiv* îl constituia dorința parohului arădean, *Vasilie Moldovan*, un om bolnăvicios – devenit protopop de Timișoara – de a rămâne cu sediul în Arad. Dealtfel, funcțiile sale onorifice de până atunci (vicearhidiacon emerit al districtului Beiuș și asesor conzistorial al diecezei de Oradea Mare) avuseseră darul de a-i determina pe confrăți să-i respecte părerile. Acesta ar constitui *cel de-al patrulea motiv*.

Despre activitatea civică și culturală românească a luminatului cărturar ardelean Petru Rațiu (1805-1875) în perioada sa de protopop greco-catolic la Arad (sfârșitul anului

* e-mail: dan.demsea@gmail.com.

¹ Ioan cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. I, Sibiu, (1892), 45.

² *Dieceza Lugojului. Șematism istoric /.../, Lugoj (1903), 139-140.*

³ *Schematismus /.../, Oradea (1854), 20, 27.*

1857-aprilie 1862), cunoscându-se prea puține lucruri, am considerat că trebuie să aducem câteva date noi.

După decesul lui Vasile Moldovan în 6 mai 1857⁴, acestuia i-a urmat parohul local, preotul **Petru Rațiu**, revenit odată cu sfârșitul anului școlar 1856/1857 la confesiunea greco-catolică⁵. Acesta din urmă lăsase, însă, liber postul de paroh, căci fusese numit în primăvara anului 1857 canonic școlar pe lângă Episcopia Lugojului⁶.

“Dintre toate parohiile vacante în 1857, parohia greco-catolică din Arad a fost solicitată de mai mulți pretendenți. Conzistoriul /de la Lugoj/ a amânat ocuparea acesteia /cât și a postului de protopop de acolo – n.n./ până la închiderea cercetărilor legate de averea fostului paroh /și protopop/ Vasile Moldovan și a veniturilor bisericii”⁷ sale. “Abia în 2 octombrie 1857, conzistoriul a aprobat numirea lui *Petru Rațiu* ca *administrator* la /parohia greco-catolică din/ Arad, după ce acesta a depus /în prealabil/ profesiunea de credință și jurământul de fidelitate”. Ele erau “obligatorii în acest caz, deoarece preotul Rațiu era revenit recent de la biserica greco-neunită”⁸. Abia de acum încolo urma să fie numit administrator parohial, fapt care s-a și întâmplat în ziua de 10 noiembrie 1857. În afară de “veniturile pământului parohial” Petru Rațiu beneficia de 300 de florini /pe an – n.n./, de “casă și vipt”⁹. Starea sa de provizorat s-a încheiat de-abia atunci când a primit un ajutor în persoana capelanului Dimitrie Teaha și i-a venit numirea de protopop (vicarhidiacon) la Arad. Decalajul de timp se datora, printre altele, faptului că noua eparhie se afla în plin proces de consolidare. Numeroși parohi trebuiau verificați în vederea avansării lor. Grăitor era, pentru noi, cazul preotului greco-catolic din parohia Bocșa, *Ioan Bercean*. Acesta, având calitatea de administrator protopopes, “a fost numit protopop acolo, în 22 aprilie 1858”¹⁰. Cariera sa viitoare a fost, după cum se va vedea mai încolo, într-un fel, legată de cea a protopopului Petru Rațiu.

În condițiile favorabile pentru români ivite în primăvara anului 1860, protopopul greco-

catolic *Petru Rațiu* s-a alăturat *acțiunilor naționale românești* ale majorității greco-orientale locale. Inițiativa o deținea comunitatea de pe lângă biserica cu hramul Sf. Ioan Botezătorul.

Între cele două comunități confesionale românești din orașul Arad domnea armonia. Iată cum îi descria *Alexandru Roman* episcopului greco-catolic de la Lugoj atmosfera existentă în Crișana, în toamna anului 1860: “în luna lui octombrie-noiembrie am întreprins o călătorie prin comitatele Aradului și /cel/ al Bihariei; m-am bucurat de acea coînțelegere ce domnește pretutindeni între români (intelligență și popor) în privința intereselor naționale. Renegații sânt rari”. Ceea ce-i îngrijora pe “bravii români ai noștri” – scria Al. Roman în urma celor aflate din gura fruntașilor români arădeni – era faptul că și la Arad, precum în Bihor, la reorganizarea (refacerea) instituției comitatense, elementele conducătoare maghiare nu vor respecta procentul de *reprezentativitate* a noilor funcționari, lăsându-i pe români la coadă (în textul scrisorii: “codiți”), în urma unor manevre pe care el le numea “intrigi”¹¹. După numirea comitelui suprem al Aradului în persoana moșierului Bohus János (de la Șiria), alegerea funcționarilor, atât la nivel de comitat, cât și la nivel de oraș, a avut drept rezultat revenirea celor din generația *pașoptistă* maghiară, puși pe modernizarea administrației conform conceptului de stat *național* maghiar. Credem că protopopul Petru Rațiu l-a avertizat pe șeful său ierarhic de la Lugoj în sensul celor referate mai devreme de către Alexandru Roman. Soluția întrevăzută de către românii lugojeni – valabilă nu numai pentru ei, ci și pentru toți românii “ungureni” (din Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș) – era *solidarizarea* pe planul revendicărilor administrativ-politice și cultural-naționale. Lucru care n-a întârziat să se arate, după cum vom vedea mai jos, pe cele două planuri (lingvistic și administrativ).

Începând din vara anului 1861, “prota” Petru Rațiu a contribuit bănește la deplasarea unor “bărbați de încredere ai inteligenței române din Comitatul Aradului la Înaltul Tron” pentru a pregăti la Viena “primirea deputațiunei care va subșterne Petițiunea pentru un Kongres Național a Românilor din Imperiul Austriei”¹².

⁴ Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile Episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Cluj Napoca (2003), 34.

⁵ Susana Andea, Date despre viața și activitatea lui Petru Rațiu (1805-1876). *Crisia*, XXI, Oradea (1991), 272; Cf. Botiș, *Istoria*, 531-532.

⁶ Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *op. cit.*, 35.

⁷ *Ibidem*, 37.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, 48.

¹⁰ *Ibidem*, 36; Cf. Protocolul conzistorial, Lugoj, anul 1857, ses. II, nr. 19.

¹¹ *Ibidem*, 379 și 377-378.

¹² Episcopia Ortodoxă Română a Aradului (prescurtat EORA), Actele “Presidiale” (grupa I), Dos. 166, actul 525; Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, Fondul Astra – Despărțământul Arad (prescurtat DJANA, FAA), Dos. 2/1861, f. 5; în 22 decembrie 1861, “Domnul Petru Rațiu, prota” figura în evidența lui Atanasie Șandor, împreună cu Alexandru Gavra și Emanuil Misiciu, între cei cu “oblate neplătite”; Idem, f. 14.

Din păcate, cea mai mare parte a *listelor de subscripție*, venite din teritoriul comitatens și cel eparhial arădean, s-a pierdut. Atâtea câte au rămas, foarte puține, semnaleză prezența protopopului greco-catolic *Petru Rațiu* alături de cea a protopopului greco-oriental al Aradului, *Ioan Rațiu*. În ordine cronologică, aceasta a fost *prima acțiune* postpașoptistă de anvergură în care protopopul greco-catolic al Aradului s-a implicat.

Desigur că din acest punct de vedere și nu numai, ar fi de un mare interes depistarea arhivei acestui protopopiat. Poate că am găsi o confirmare a preocupărilor pentru *soluționarea problemei predării limbilor nemaghiare la gimnazii*. Ocazia era favorabilă, dată fiind permisivitatea legislativă a perioadei “Provizorium”-ului între octombrie 1861-februarie 1867.

Un simptom al *solidarizării pe plan cultural* l-a constituit acțiunea românilor “ungureni” (din Banat până în Maramureș) pentru înființarea unei societăți culturale românești – cu sediul în Arad – asemenea “Matitelor” slave, dar după modelul românesc al Asociațiunii Transilvane de la Sibiu.

Împreună cu capelanul său, *Dimitrie Teaha*, Petru Rațiu semna, alături de alte 16 persoane din rândul “inteligenței române din Arad” proiectul Statutelor viitoarei “*Asociațiunii Naționale în Aradu*”, în ziua de 10/22 octombrie 1861, spre a fi înaintate spre aprobare la sediul din Buda al Consiliului locotenențial pentru Ungaria¹³.

În răstimpul de un an al formalităților de aprobare a statutelor societății culturale românești arădene, *Petru Rațiu* era avansat canonic scolarh, în 22 aprilie 1862¹⁴, la Centrul eparhial greco-catolic de la Lugoj. Ceea ce nu i-a împiedicat pe confrății arădeni să-l uite atât de repede. Proaspătul canonic lugojan Petru Rațiu, alături de fostul său capelan din Arad,

Dimitrie Teaha, au fost declarați împreună cu alți 16 “fruntași” români locali, drept membri “fundatori” în cadrul “adunării preliminare” ținută în Arad în ziua de 18/30 martie 1863¹⁵.

De la începutul lunii martie 1863, prezența lui Petru Rațiu în comitetul organizator, care era desemnat să pregătească Adunarea generală de deschidere a Asociațiunii Naționale Arădene, a fost suplinită temporar de către capelanul D.Teaha. **Ioan Berceanu**, proaspăt instalat în postul protopopesec din Arad, nu avusese timpul necesar. Însă a insistat probabil pentru prezența colegului său de la Lugoj, canonicul Mihai Nagy, la solemnitatea deschiderii oficiale a Asociațiunii la Arad în calitate de reprezentant al venerabilului său șef, episcopul *Petru Dobra*. Astfel că, *Mihai Nagy* venind la Arad, cu ocazia pregătirii adunării solemne de constituire a Asociațiunii arădene, a fost ales prim-vicepreședinte al ei.

Ioan Berceanu – după ce participase la Adunarea de constituire, la hotelul “Crucea Albă” (30 apr./12 mai 1863) – a intrat în conducerea Asociațiunii, respectiv în prima *Direcțiune* a ei, care a fost aleasă în ziua următoare (1/13 mai). Între cei opt membri ai direcțiunii propuși solemn de către episcopul greco-oriental al Aradului, Procopie Ivacicovici, se aflau protopopul Ioan Berceanu, în vârstă de 45 de ani, în calitate de bibliotecar al Asociațiunii și capelanul Demetriu Teaha, în calitate de “econom” (gestionar)¹⁶.

Ca la orice început, ședințele Direcțiunii au fost relativ dese, cel puțin una pe săptămână. Absenții au fost puțini, dar motivați. Dem. Teaha a fost nevoit, între timp, să se retragă în parohia bănățeană Chizdia¹⁷, fiind înlocuit de către *Ioan Telescu*.

Printre alte probleme de pe ordinea zi a ședințelor Asociațiunii culturale arădene din anul 1863 trebuiau stabilite listele bursierilor. În Comisia pentru acordarea “Stipendiilor”, Ioan Berceanu era membru alături de funcționarul conzistoriului greco-oriental local Miron Romanul și medicul Atanasie Șandor¹⁸.

Curând, în vara anului 1864, bibliotecarul Asociațiunii, Ioan Berceanu, avea să-și dea seama că nu existau destui bani pentru “prenumerarea foilor”¹⁹, în pofida faptului că fuseseră aduse o serie de ziare, în urma recentelor donații generoase.

¹³ Aceștia erau, în ordine, următorii: episcopul Procopie Ivacicovici, protopopii din Arad, Ioan Rațiu și Petru Rațiu, judecătorul cambial George Popa de Teiuș, dr. med. Atanasie Șandor, funcționarul conzistorial Miron Romanul, profesorul de teologie Alexandru Papp, avocații Emanuel Missics, Nicolau Philimon, Ioan Arcoși, Gregoriu Popoviciu, Ștefan Antonovici și Iacob Brândușanu, asesorul de tribunal, pensionar, Melentie Șerb, notarul comitatens David Nicoară, proprietarul Ioan Popovici Desseanu, capelanul greco-catolic în Arad, Dimitrie Teaha, doctorandul /în drept/ Lazăr Ionescu, /funcționarul/ Georgiu Haica și notarul comunal Ioane Petrariu; Cf. EORA, anul 1861, grupa I, Dos. 229, actul 888.

¹⁴ *Dieceza Lugojului, Șematism istoric /.../, Lugoj (1903), 135.*

⁵ DJANA, FAA, Dos. 6/1863, f. 3.

¹⁶ *Ibidem*, f. 59-60.

¹⁷ *Idem*, Dos. 16/1863.

¹⁸ *Idem*, Dos. 7/1863, f. 38, poz. 94.

¹⁹ *Idem*, Dos. 36/1864, f. 17 (ședința din 6 aprilie 1864).

Climatul favorabil din vremea “Provizorium”-ului favorizase introducerea studiului facultativ al limbii române în gimnaziile finanțate de către stat. Numirea protopopului Berceanu, în toamna anului 1863, la nou înființata *catedră de limba română* de pe lângă Gimnaziul superior din Arad nu a surprins pe nimeni.

Pe de-o parte, pregătirea sa culturală, pe de-altă parte, atitudinea, am zice, relativ binevoitoare a autorităților față de confesiunea greco-catolică, jucaseră un rol de neignorat în introducerea sa la această școală, frecventată pe atunci de către un număr relativ mare de elevi de naționalitate română. A predat religia pentru grupul de elevi greco-catolici între anii 1863-1880 și limba și literatura română între anii 1863-1873 la acest gimnaziu, numit “superior regal de stat”, din Arad²⁰, avându-i alături pe colegii săi români de pe lângă această instituție școlară și anume, pe Alexandru Andrei Papp (care a predat acolo religia greco-orientală între anii 1860-1873) și pe membrul corespondent al Academiei Române, clericul Ioan Iosif Goldiș, care a predat acolo atât religia ortodoxă română, cât și literatura română între anii 1873-1892. Ceea ce nu însemna că aceștia ar fi lipsit de la îndatoririle lor din afara catedrei (de exemplu, prezența în ședințele asociației culturale românești, destinată a servi interesele părții de vest a românimii).

În cadrul uncea din ședințele bilunare ale Asociațiunii arădene ținută în 5/17 iunie 1865, bibliotecarul Ioan Berceanu revenea asupra unui motiv care-l afectase la catedra facultativă: “Propunerea limbei și literaturii române în Gimnaziul local”. La serbarea de la gimnaziu, “s-a interzis din nou folosirea /limbii române/ la declamări de poezii”, deși elevii români erau în majoritate, iar catedra de limba română era înființată de trei ani. Cerbicia directorului, călugăr minorit, fusese stavila. Acesta din urmă afirma că s-ar cauza sânge rău școlarilor de alte naționalități. În fața acestui exclusivism opac / n.n./ directorul Asociațiunii s-a mărginit să constate cu întristare cele petrecute cu ocazia serbării²¹.

Odată cu începutul anului școlar, din toamna anului 1864 regimul de funcționare a *bibliotecii* ajunsese să fie precizat în mod oficial: odată pe săptămână, la o anumită oră²². Convins că hotărârea direcțiunii era judicioasă, I. Berceanu

venea în ziua de 8 octombrie 1864 cu o donație valoroasă pentru vremea aceea și o raritate bibliofilă la Arad, cartea canonicului lugojan Gavril Popu, *Geografia Banatului*, apărută la Lugoj în același an²³. În cadrul aceleiași ședințe, dr. Atanasie Șandor venea să propună înscrierea ca membru al asociației românești arădene pe notarul din comuna Șepreș²⁴, **Ioane Goldiș**, viitorul profesor de limba și literatura română și de religie în cadrul gimnaziului superior de la Arad.

Dat fiind că la conducerea comitatului Arad se afla, în calitate de administrator, funcționarul cu vechi state de plată în domeniul juridico-administrativ, românul Teodor Serb de Cuvin, *delegația celor patru membri direcționali* (directorul secundar Sigismund Popovici, Ioan Berceanu, casierul Atanasie Șandor și candidatul de avocat Ioan Popovici Desseanu) *reușea să obțină sala festivă a conducerii comitatului* pentru desfășurarea adunării generale anuale a Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura și Conversarea Poporului Român la sfârșitul lunii octombrie 1864²⁵.

Numit *septemvir* în aceeași toamnă la Pesta, Teodor Serb de Cuvin a fost înlocuit de către Gheorghe Popa de Teiuș. Acesta din urmă, “sosind în 4/16 decembrie /1864/ la Arad, să ocupe postul de comite suprem”, *Direcțiunea Asociațiunii* decidea prezentarea *in corpore*, în ziua de 6/18 dec. la ilustritatea sa pentru a-l saluta²⁶. Primirea noului înalt funcționar român a luat o oarecare amploare pe fondul speranțelor românești ocazionate de alegerile parlamentare declanșate la sfârșitul anului 1865. “Mulți dintre membrii *Direcțiunii*” au fost activi în acest sens în intervalul lunilor noiembrie-decembrie 1865²⁷. Spre regretul lor – manifestat oarecum tardiv – au fost nevoiți să lase în plan secund evantaiul activităților Asociațiunii culturale românești locale.

În ședința direcțională din 15/27 ianuarie 1866, Ioan Berceanu, conștient de limitele bugetare (între altele datorită numeroaselor restanțe înregistrate în privința cotizațiilor), prezenta necesitatea abonării la o serie de ziare și la revista “Familia”, sugerând obținerea unui împrumut de 150 florini din partea Institutului de credit și economii al orașului Arad (vechea Sparr-Cassa a orașului întemeiată în anul 1840 – n. n.)²⁸.

²³ Idem, Dos. 36/ 1864, f. 27 v.

²⁴ *Ibidem*, f. 27.

²⁵ *Ibidem*, f. 29.

²⁶ *Ibidem*, f. 65.

²⁷ Idem, Dos. 47/1865, f. 34 v.

²⁸ Idem, Dos. 56/1866, f. 15 v.

²⁰ Himpfner Béla, *Az Aradi királyi főgimnázium története*, Arad (1896), 90-91.

²¹ Idem, Dos. 47/1865, f. 25.

²² Idem, Dos. 35/1864, f. 27-40 (partea a II-a).

În cursul anului 1867 intervenea demisia protopopului Ioan Berceanu din postul de bibliotecar al Asociațiunii românești arădene și numirea tânărului jurist Paul Draga în locul său. La rândul său, Draga – fiind ales jurasor comitatens – era înlocuit de către “economul” (casierul) Teodor Serb, un relativ tânăr funcționar local²⁹. În 26 decembrie 1866, totuși, Ioan Berceanu raporta “creșterea cărților”, în primul an cu 82 de “opuri”, într-al doilea an, în plus cu 17 publicații, iar în cel de-al treilea an (1866), cu încă 66 de publicații³⁰.

Între multiplele angajări civice ale protopopului Berceanu în “Era” dualistă se număra și obținerea unui loc în cadrul Adunării generale a orașului Arad, în cursul lunii mai a anului 1867. A și fost ales, numărându-se între consilierii români, aromâni și sârbi, care formau o minoritate (25% dintre cei aproape 130 de consilieri “externi” ai conducerii destinelor orașului liber regesc Arad). În după amiaza zilei de 14/28 decembrie 1867, “prota” Berceanu participa la fondarea primei formații politice parlamentare românești de pe teritoriul regatului dualist ungar, numită *Partida politică națională*. A fost ales în conducerea acesteia, în cadrul *Comitetului de 50*³¹. Puteau fi numărați pe degetele de la o singură mână cei din cadrul conducerii acestui tânăr partid național, care erau implicați în viața social-politică a cetății cosmopolite care era Aradul (tânărul avocat Ioan Popovici Desseanu și vârstnicul său coleg Gheorghe Ebesfalvay, apoi, nu în ultimul rând, primpretorul cercului Arad, Gheorghe Constantini și patronul cojocar Dimitrie Iorgovici)³².

Pentru a respecta cronologia activităților atât de diversificate ale protopopului **Ioan Berceanu**, considerăm demnă de reținut, pentru anul 1868 – an în care scaunul de conducător al comitatului Arad continua să rămână vacant – propunerea sa, făcută în cadrul Adunării Generale anuale din 2/14 septembrie 1868, în vederea construirii unui *edificiu propriu* pentru Asociațiunea românească cu fonduri de la primărie. În ochii multora, ea putea să pară îndrăzneată. Obiecțiile n-au lipsit în plenul Adunării generale a Asociațiunii. Tânărul jurist *Lazăr Ionescu* opina că Asociațiunea era prea tânără și nici nu avea suficiente fonduri proprii. Până la urmă a fost acceptată oportunitatea lui *Lazăr Ionescu*³³.

²⁹ Idem, Dos. 63/1867, f. 55, 61.

³⁰ Idem, Dos. 55/1866, f. 1.

³¹ *Aradul în perioada*, 29; Cf. *Albina*, Viena, nr. 139, 20 decembrie (1867), 1 ianuarie (1868), 2-3.

³² *Alfold*, nr. 113, Arad (1867), 1.

³³ DJANA, FAA, Dos. 72/1868, f. 5.

Deosebirile de vederi din cadrul asociației s-au accentuat, apărând și în cadrul intern al mișcării naționale române locale. Demisia insuficient motivată, dar și insuficient de explicită a juristului *Nicolau Philimon*, în scrisoarea sa din 1/13 decembrie 1868, din Direcțiunea Asociațiunii la începutul lunii decembrie 1868³⁴, nu promitea nimic bun pentru solidaritatea rândurilor mișcării.

În pofida divergențelor interne, “clubul național al deputaților români din partida națională” reapărea în aprilie 1869 la Budapesta, străduindu-se să aducă la un numitor comun mișcarea națională. Dezideratul se arăta, oricum, greu de îndeplinit chiar și în condițiile existenței – în viața politică a Ungariei, cu o paletă multicoloră cum se prezenta ea atunci – a curentelor politice liberal, radical, conservator și socialist.

Avocatul arădean Mircea Vasile Stănescu, cu vederi liberal-radical, încercase fără succes în ședința extraordinară din 8/20 august 1869 a Direcțiunii asociației culturale române din Arad o “insinuațiune de dizertațiune”, intitulată “Reforme privitoare la viața Asociațiunii”³⁵. Atitudinea sa radicală era explicită în paginile revistei satirice “Gura Satului” nu numai pe linie cultural-națională, ci și politico-națională. N-a fost singurul arădean care nu a vrut să participe la conferința de constituire a Partidului Național Român de la Timișoara din februarie 1869. Am încercat să-i identificăm pe acești arădeni, după cum se va vedea în continuare, mai jos.

Autointitulându-se *radicali*, în raport cu majoritatea moderată, pro-deakistă, existentă în câmpia vestică, *un număr de 12 intelectuali* români de prin părțile Aradului s-au constituit într-un mod asemănător “tinerilor” cehi sub denumirea de *Clubul românilor tineri* în duminica zilei de 7/19 decembrie 1869, în frunte cu protopopul Ioan Berceanu. El era singurul cleric din gruparea clubistă. Detaliind desfășurarea ședinței din aceeași zi, președintele, ales în mod provizoriu în persoana protopopului Ioan Berceanu, propunea dezbaterea problemei “consolidării românilor și, așa, formând o partidă, a sprijini cauza națională”³⁶. Grupul “așa-zis dizident” nu s-a dat înapoi de la participare la alegerile parlamentare, căutându-și un “fief”. L-au găsit în zona circumscripției electorale a Chișineului. Bazându-se pe adunări populare, convocate printre altele la Socodor, această grupare radicală obținea un succes electoral în

³⁴ Idem, Dos. 75/1868, f. 86-87.

³⁵ Idem, Dos. 84/1869, f. 49.

³⁶ *Albina*, nr. 10, 29 ian./10 febr. (1870), 3.

circumscripția electorală Chișineu, în 14/26 ianuarie 1870, în urma *alegerii prin aclamație* a avocatului Mircea V. Stănescu. Ce e drept, ea a constituit un fapt singular. În restul comitatului Arad, cealaltă grupare (a românilor moderați) suferise un eșec aproape total. Semn că pierduseră inițiativa pactând “cu maghiarii” în ajunul alegerilor parlamentare³⁷. Lucrurile nu stăteau într-un tot așa. Dar nu constituie, pentru noi, aflarea interstițiilor politice preelectorale de la cumpăna anilor 1869-1870 o necesitate stringentă.

Despre activitatea ulterioară a acestui club românesc de orientare liberal-radicală nu avem decât informații din presă, însă destul de sumare. Ședințele sale s-au desfășurat în casa lui Mircea Vasile Stănescu până în momentul deplasării acestuia la ședințele parlamentului (în cursul lunii februarie 1870). Deja în primăvara anului 1870 cele două grupări politice românești au tins să refacă unitatea mișcării naționale românești arădene, fiind dezamăgite de rezultatele demersului lor în parlament.

În vara anului 1870, la orizont apăruseră norii întunecați pentru “națiunile componente / nemaghiare – n.n./ ale Ungariei”. Un spirit lucid, precum era Alexandru Roman, constata că drepturile cetățenești erau confiscate de către guvern, care “vatămă egalitatea de drept”, exemplificând, printre altele, iminenta votare a “legii pentru organizarea municipiilor”³⁸. Chiar și înainte de aplicarea legii municipale – cu toată împotrivirea consilierilor orașului liber regesc Arad, în persoana lui Demetriu Bonciu (avocat de orientare moderată) și a lui Ioan Berceanu (protopopul greco-catolic local), minoritari în componența din anul 1870 a “magistratului orașenesc” – școala elementară confesională greco-catolică cu limba de predare română din Arad a fost transformată în școală comunală³⁹. Odată cu ridicarea orașului la rangul de municipiu în anul 1871, noua formulă, cea a Comitetului legislativ, înlocuia consilierii “externi”. Numărul nemaghiarilor a scăzut drastic. Rolul civic al lui Ioan Berceanu în viața orașului Arad înceta din acest moment.

Fruntașii cu vederi radicale, precum era și protopopul Ioan Berceanu, au fost concuși de către cei vederi moderate, dizolvându-se în cea

mai mare parte în *Reuniunea politică a românilor din comitatul Arad*, creată în anul 1872.

Un alt motiv pentru care acești radicali de toate vârstele o făcuseră (ne referim la autodizolvarea clubului sus-amintit), îl constituia teama de a se trezi etichetați drept susținători ai asociațiilor politice muncitorești și pe deasupra, simpatizanți ai comunarilor parizieni.

Carierea arădeană a lui I. Berceanu, cu un palmares deosebit de bogat, înceta la data de 8 iulie 1880, când a fost numit canonic prebendat pe lângă episcopia greco-catolică din municipiul Lugoj. Revenit în orașul părintesc, va fi din nou avansat peste câțiva ani (în ziua de 25 noiembrie 1884) în funcția de canonic cancelar⁴⁰. Împlinea vârsta de 66 de ani.

THE ARCHPRIESTS PETRU RAȚIU AND IOAN BERCEANU IN THE NATIONAL MOVEMENT FROM ARAD

Summary

The author emphasizes on the civic contribution of the two Greek-Catholic archpriests in the Free Royal Town Arad between the years 1857–1871, especially on the side of obtaining democratic representation for the Romanians within the local institutions and, beginning with 1861, within the electoral districts.

Since 1856, the Greek-Catholic vicariate from Arad became residence of the vicariate of Timișoara, subordinate to the new Romanian Greek-Catholic bishopric of Lugoj.

After archpriest Vasile Moldovan's decease (May 6th 1857), the Consistorium from Lugoj agrees upon the designation of the canonic Petru Rațiu, native from the region of Cluj, in this office at Arad on October 2nd 1857. This enlightened scholar has been present in Arad since 1852 as a teacher at the Greek-Oriental “clergycal school”.

In the favourable climate for the nationalities within the Habsburgic Empire, coming up with the spring of 1860, Petru Rațiu involved in the cultural and political actions of the local Greek-Oriental majority. The first occasion to make his contribution to the Romanian confessional fellowship visible occurred during the summer of 1861, as he financially sustained “the trustworthy men of the Romanian intelligence

³⁷ Păcală /Mircea V. Stănescu ?/, *Scrisorile lui Păcală către Tândală. Gura Satului*, nr. 40, 14/26 noiembrie (1869), 158-159.

³⁸ Censorius, Un resunet la votarea legii pentru municipie. *Albina*, nr. 69 (1870), 2.

³⁹ Scaevola, /articol fără titlu/. *Albina*, nr. 78, 6/18 sept. (1870), 2.

⁴⁰ *Dieceza Lugojului. Șematism istoric /.../*, Lugoj (1903), 140.

from the Arad County at the High Throne” who were to prepare in Vienna the “reception of the deputation which was to forward the Petition for a National Congress of the Romanians from the Austrian Empire”.

The second occasion was the status project of the “National Association in Arad” which he, along with his chaplain Dimitrie Teaha and other 16 persons “belonging to the Romanian intelligence from Arad”, signed on October 10th/22nd 1861, in order to be sent to Hungarian Locumtenential Council from Buda for approval. For this reason, Petru Rațiu and Dimitrie Teaha, though absent at the “preliminary meeting” of this cultural society, held on March 18th/30th 1863, were still considered “founding members”.

The following archpriest, Ioan Berceanu, son of a lower nobleman from the Banat, became member of the leadership of the “Arad National Association for Culture and Conversation of the Romanian People” on the second day after its official constitution (May 1st/13th 1863), being assigned librarian of the association and member of the Grant According Commission.

In 1867 – a year rich in events – he resigned from the Association’s leadership. Coincidentally or not, after the local elections organized by the new regime during the spring of the same year, he became councilor in the town’s general assembly. After Arad has been risen to the municipal status in 1871, the new formula, that of the Legislative Committee, restricted the possibilities of his civic contribution. Already in September 1870, the Romanian councilors couldn’t stop the transformation of the local Greek-Catholic confessional school, with Romanian teaching language, into a communal school with Hungarian as teaching language.

In the afternoon of December 14th/28th 1867, he took part at the founding of the first local Romanian political formation. Two years later, on December 7th/19th 1869 (Sunday), he has been elected provisional president of the “Young Romanian’s Club”, a radical political formation with a rather brief existence.

The continuity of his laic existence is given by his activity as Romanian language and literature teacher at the Superior Royal Gymnasium from Arad between 1863 and 1873. He as well taught Greek-Catholic religion, between 1863 and 1880, at the same high school.